

A STOCKHOLMI BIBLIOTHECA CHRISTINIANA.¹

KALMÁR LAJOS

I.

A XVII. századnak egyik legműveltebb és olyannyira különös alakja Krisztina svéd királynő, hogy az európai udvarokban csakhamar állandó kedvenc beszédtema lett tudása, különös élete és környezete. Zsenialitását az ősi Vasa család örökségeként kapta, mivel ez a nemzetség vagy lángelméket, vagy súlyos elmebajos utódokat adott Európának. Gusztáv Adolf – Krisztina atyja – azonban kivételképpen erős fizikumú, lelkiileg is kiegyensúlyozott egyéniség volt. Felesége, a művelt brandenburgi Mária Eleonóra hisztérikus természetű, minden lágyság, kedvesség nélküli asszony hírében állott.² Elképzelhető milyen tébolyodottá vált, majd mély letargiába süllyedt, amikor 1620-ban született kislánya közvetlenül a szülés után, még név nélkül meghalt. Második leánya 1623-ban született, és Krisztina nevet kapott, de már tizenegy hónapos korában meghalt ő is. Ilyen előzmények után született 1626 dec. 8-án harmadik leánya, – a későbbi királynő – akit ugyancsak Krisztinának kereszteltek. A bomlott idegzetű Eleonóra gyűlölte leányát, mert ennyi szenvedés után fiút szeretett volna.³ Anyjának ellenszenvé átragadt a dajkákra is, akik a kisleányt többször ledobták, hogy ily módon szabadúlhassanak meg tőle. Így lett egész életére ferde vállú.⁴

A kis Krisztina tehát anyjától az idegbajt, a Vasa-családtól pedig a lángelmét örökölte. Mégis büszkén írta később *Önéletírásában*, mily boldogság számára, hogy leánynak születhetett, mert „*ha férfinak születtem volna, a szokás és a példa*

¹ A jelen tanulmány, amely – a téma szerteágazó nagy terjedelme miatt – Krisztina királynő könyvtára történetének csak svédországi szakaszával foglalkozik, elsőnek kísérli meg, hogy összefoglaló képet adjon a stockholmi *Bibliotheca Christianiana*ról. Könyvtárosainak működését is kizárólag erre a körre szűkítve tárgyalom. Ebben a tárgykörben mai napig is Harald Wieselgren: *Drottning Kristinas Bibliotek och Bibliotekarier* című 1901-ben Stockholmban megjelent értekezése az egyetlen munka, amely – hiányosságai ellenére – vázlatos útmutatást és szempontokat adott munkámhoz. A tanulmányban közölt néhány idézet Szentimrei Márton fordítása (*Svédországi Krisztina* c. Bp. 1882-ben megjelent művéből); a többi svéd nyelvű korabeli dokumentum és levélrészlet a szerző fordítása.

² *Illustrerad svensk litteraturhistoria av Henrik Schück och Karl Warburg.* (Tredje, fullständigt omarbetade upplagan. Utgiven av Henrik Schück.) Andra delen: Reformationstiden och Stormaktstiden. (Stockholm 1927.) [Továbbiakban: III. svensk litt. II.]

³ Hjalmar Guldfjäril: *Om svenska prinsessor. Historiska anteckningar sveriges quinnor.* (Stockholm. 1854.)

⁴ Szentimrei Márton; *Svédországi Krisztina. Élet és korrajz.* (Bp. 1882.)

*talán megrontott volna. Talán mint sokan mások ... borba fojtottam volna a tehetségemet ...*⁵

Apja büszke is a kislányra, és már két éves korában magával vitte egy katonai fogadásra a kalmari várba, ahol előre tudván a gyermek érkezéséről, nem meiték elsütni a várágyúkat az üdvözlő fogadtatásnál. Gusztáv Adolf azonban parancsot adott minden löveg eldördülésére, hogy a „katona-leány szokjék hozzá e zenéhez”.⁶ Később ezt írja apjáról Krisztina: „Kihirdette, hogy számomra tökéletes férfúi nevelést fog adni, és megtanít mindenre amit egy fiatal hercegnek tudnia kell, hogy uralkodása értékessé váljék. Az én hajlamaim különben nagyon is megegyeztek az ő szándékával, mert legyőzhetetlen ellenszenvet érzek mindazzal szemben, amit asszonyok csinálnak, és mondanak. A női ruhák, cicomák, szokások: tűrhetetlenek számomra. Én sose hordtam cifra hajviseletet, nem törődtem az arcszínemmel, sem alakommal – általában véve a testemmel. Megvetek mindent, ami látszatra hozzátartozik női nememhez. Képtelen vagyok elviselni a hosszú női ruhákat, és hordani a feltűnő rövid szoknyákat. Tehetségtelen vagyok minden kézimunkához, ezt sohasem tudtam megtanulni. De csodálatos könnyedséggel tanulok minden nyelvet ...”⁷

Sajnos, még hat éves sem volt, amikor atyja meghalt a lützeni csatában. Halálának híre megdöbbenetete egész Európát. Még ellenségei is mély tisztelettel adóztak hősiességének és nagy szellemének. A svédekben és az egész protestáns táborban határtalan fájdalmat keltett elvesztése.

Ettől kezdve pokollá vált a kis Krisztina élete. Anyja a gyász súlya alatt még zordabbá vált, és kényszerítette leányát, hogy vele együtt zárkózzék be a palota egyik hatalmas termébe, ahol ezüst dobozban bebalzsamozva őrizte férje szívét. A falakat körös-körül fekete drapériával borították be, a csukott ablakok is letakarva, csak a nagy gyertyák fénye imbolygott a kísérteties kripta sötétségben. A terem halotti némaságát olykor órákra is Eleonóra királynő félelmetes jajveszékélése törte meg.⁸ A kislány magába roskadt, szótlanná vált, mert játékos csevegését azonnal félbeszakította anyja félelmetes, gyászos elmélkedése. Énekelni felségsértés volt, – márcsak azért is, hiszen koronás királynő lett – futkározni pedig e fekete kriptában elképzelhetetlen lett volna. Krisztina egyetlen szabadulási lehetősége a tanulás volt: átszaladhatott egy világos szobába, ahol bámulatba ejtő szorgalommal mélyedt bele a könyvekbe.⁹ Így alakult ki a kisleány tanulási programja, amely reggel hat órakor kezdődött és este hat óráig tartott anélkül, hogy az ebéden kívül megszakította volna más pihenéssel.¹⁰ Tíz éves korában már hibátlanul írt svédül, németül és latinul. Tizennegyedik évétől Axel Oxenstierna, – Krisztina nagykorúságáig az ország kormányzója – tanítani kezdte a kormányzás tudományára, államügyeket vitatott meg vele, és nem győzte bámolni szellemi fogékonyságát.¹¹ Ily módon

⁵ Szentimrei: i.m. 19–20. p.

⁶ Szentimrei: i.m. 21. p.

⁷ Ill. svensk litt. II. 143. p.

⁸ Guldfjäril: i.m. 134. p.

⁹ Guldfjäril: i.m. 135–136. p.

¹⁰ Ill. svensk litt. II. 143. p.

¹¹ Guldfjäril: i.m. 137. p.

vált szabaddá Krisztina élete, megszűnt fölötte anyja nyomasztó gyűlölete. A tanulás mellett már vívhatott, lovagolhatott, sőt vadászhatott, ez utóbbi kedvenc szórakozása maradt később is. Ideggyengesége ellenére fizikailag erős volt, olyannyira, hogy férfiakat is próbára tevő ragyogó lovagló lett, aki vágatában le tudta löni a menekülő nyulat.¹²

Hajnali három órakor kelt ezentúl, és naponta csak öt órát aludt. Valóban férfi módra élt. Közben magába szívhatta Oxenstierna mély műveltségét, szeretetét a művészetek iránt és nagy jártasságát az államügyek intézésében. A korabeli kiemelkedő irodalmat – keletét éppenugy, mint a nyugatét – eredetiben olvasta, és a klaszszikus auktorokat nemcsak elemezte, hanem azokból jelentős részeket kívülről is megtanult. A szónoklás gyakorlásaképpen Sallustiusból, Curtiusból és Liviusból szavalt nagy elragadtatással.¹³

Ragyogó, sokoldalú tudásának híre csakhamar túlnőtt a svéd palota falain. Ennek legjobban Oxenstierna örült, aki jogos büszkeséggel adta át 1644-ben a tizennyolc éves, nagykorúvá lett Krisztinának a kormányzás vezetését. A királynő tehetségének bizonyossága, hogy uralkodásának oly rövid tíz éve alatt a stockholmi udvar valóban „*Észak Velencjé*”-vé, Európa kulturális központjává válhatott.

II.

Krisztina nem örökölt elődeitől könyvtárat. Az ősi gyűjtemény – amelyről a történelem során megemlékeznek egyes följegyzések – néhány biblia, missale és törvénykönyv kivételével elkallódott. Apja pedig az uppsalai egyetem könyvtárát gazdagította hódításai során zsákmányolt könyvekkel. Már a harmincéves háború első felében is, a svéd csapatok által lefoglalt külföldi könyvtárak anyaga nagy ládába csomagolva mind sűrűbben érkezett. Az öreg Johannes Thomae Bureus, akit Gusztáv Adolf bízott meg a könyvek gondozásával, képtelen volt ilyen mennyiséget feldolgozni. Ezért jórészt föltáratlan holt anyag maradt, amelynek felmérése lehetetlen.

Gusztáv Adolf király legelső tanára: Johan Skytte, királysága idején a birodalmi tanács vezetője lett. Ő építette ki az ország oktatási rendszerét, és őáltala került első ízben az ország összeköttetésbe a külföldi tudósokkal. Ő maga is több évet töltött külföldön, így többek között Hollandiában, ahol mély barátságot kötött Gerhard Johan Vossiussal, Krisztina királynő egyik leghíresebb könyvtárosának apjával. Az ő ismeretségei révén ismerték meg az európai tudósok és művészek a svéd udvart, és jöttek később Gusztáv Adolf leányának hívására Stockholmba. Így került kapcsolatba Lars Forneliussal is, akit 1628-ban avattak filozófiai doktorrá Leidenben. Utána Hollandiában folytatta tanulmányait, majd elindult a svéd sereggel Németországba, elkísérte Gusztáv Adolf hadiudvarát Nürnbergből Lützenig, ahol a király halála után csatlakozott ahhoz a nagyszabású hajókísérethez, amely hazavitte Gusztáv Adolf holttestét. A kiskorú Krisztina helyett a gyámkormányzóság

¹² Guldfjäril: i.m. 138. p.

¹³ Szentimrei: i.m. 66. p.

már 1634 márc. 26-án felhatalmazta Forneliust: töltsse be a könyvtárosi tiszteletet „a korona könyvtárában, mind a régiben, mind az újban”.¹⁴

Mint említettük, a stockholmi udvarban levő, illetve megmaradt anyag nagyon csekély volt, és összetételében sem kielégítő. Mivel pedig a leendő uralkodó, a kis Krisztina tanulmányaihoz megfelelő szakkönyvek kellettek, és mivel az uppsalai állomány jóval felülmulta a stockholmi udvarét, ideiglenesen áthoztak onnan egy válogatott anyagot Stockholmba. A tanuláshoz szükséges munkák legjavát azonban a würzburgi könyvtárból elszállított könyvek szolgáltatták. Würzburgot ugyanis 1631-ben megszállta Gusztáv Adolf.

Fornelius tehát a stockholmi udvarban kezdte meg működését. Könyvtári munkája mellett a kancellárián is dolgozott, s itt megírta Gusztáv Adolf királynak és elődeinek életét, tetteit. Emellett rendben tartotta a könyvtárat is, „a szobát, a polcokat, melyek erre a célra rendeltettek, hogy onnan semmi el ne kallódhassék, el ne raboltassék, és legkevésbé se menjen romlásba elhanyagolása vagy mulasztása által”.¹⁵

Fizetését háromszáz birodalmi tallérban állapította meg a kamara, és rendszeres időközökben folyósította is számára.¹⁶ A királyi kancellária véleménye szerint a könyvtár feladata a nyolc éves királynő szórakoztatása és tanítása. Úgy látzik komolyan is vették, és a könyvtárat valóban személyes szolgálatára rendelték a kis Krisztinának. Ez kiderül egy 1635 nov. 17-én keltezett kérelemből az uppsalai konzisztorium részéről a királyi kancellária felé, amelyben kérték az udvart, hogy a würzburgi könyvtárból elszállított könyvekből kaphasson az ő könyvtáruk is, „Ami a könyvtárat illeti ... alázatosan óhajtjuk, hogy Felsőged először válassza ki azokból mindazon otthagyzandó és megőrzendő könyveket, amelyek akár most vagy a jövőben Felsőged tanulmányaihoz hasznosak lehetnek, és csak azután a többi, és minden duplumot kegyeskedjék az uppsalai Akadémiának ajándékozva, elküldeni.”¹⁷ Ez ellenkezett ugyan Gusztáv Adolf rendelkezésével, melyet Würzburg megszállása után – 1631 nov. 6-án – helybeli keltezéssel adott ki, amely elrendelte, hogy az itteni könyvtárból elvitt könyvek egyedül csak az udvari prédikátorhoz, Johannes Matthiae-hoz szállíttassanak, aki a kislány első tanítója volt. Annerstedt véleménye szerint a würzburgi anyagból kb. hatszáz kötet található Uppsalában; a királynő számára kiválasztott anyag azonban ma már megállapíthatatlan. Közben Forneliust Skytte ajánlására kinevezték a költészet professzorává Uppsalába 1635 november 5-én. Sajnos, öreg napjaiban írt életrajzában nem emlékezik meg könyvtárosi működéséről. Már Stockholmból való távozása után érkezik a svéd fővárosba a francia vendég d'Ogier, aki leírásában azt állítja, hogy nem látott semmiféle királyi könyvtárat, és nem tud Fornelius utódjáról sem a királynő kiskorúsága alatt. Nyilvánvaló, hogy Johannes Matthiae látta el a könyvtári teendőket, legalábbis azt a részét, ami a Krisztina tanulmányaihoz szükséges könyvek beszerzését, ill. összeállítását illeti.

¹⁴ Harald Wieselgren: Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier före hennes bosättning i Rom. Jemte en öfverblick öfver de Kungl. Biblioteken i Sverige före hennes regeringstid. (N. F. K. Vitterhets historie och antiqvitetens Akademiens handlingar. 13:2.) (Stockholm. 1901.) 13. p.

¹⁵ Wieselgren: i.m. 13. p.

¹⁶ Másolata a stockholmi Kungliga Bibliotek Okmánytárában.

¹⁷ Wieselgren: i.m. 14. p.

Ezt következtetni lehet abból, hogy miután püspökké nevezték ki az udvari prédi-kátort, egyszeriben égetően fontossá vált új királyi könyvtáros kinevezése. Mégsem találjuk nyomát egészen 1647-ig egyetlen kinevezett könyvtárosnak sem.

Midőn Krisztina nagykorú lett és a gyámkormány átadta számára 1644-ben az uralkodási jogot, a stockholmi kastélyban csak a tanulmányaihoz szükséges külön kézi-könyvtárat használhatta, amely talán helyileg sem volt magában a könyvtárban. Nagyságát illetően alig lehetett néhány ezer kötetnél több. Természetes, hogy a királynő, aki közben páratlan műveltségre tett szert, egyáltalában nem volt megelégedve ezzel a gyűjteménnyel, és megkezdte annak a nagyszabású, sőt könnyelmű programnak a végrehajtását, amely könyvgyűjtő szenvedélyének szinte féktelen kiélését jelentette. Nyelvismerete bámulatós. Mannerscheydt jezsuita véleménye szerint legalább tíz-tizenegy nyelven beszélt, többek között arabul és héberül is. Senecat, Sallustius, Caesart, Liviust, Tacitust könnyedén olvasta. Platon műveit eredetiben élvezte.¹⁸ Guise herceg kijelentette, hogy franciául úgy beszél, mintha Párisban született volna.¹⁹ Alig tudott könyveitől, tanulmányaitól megválni. Ő maga írta, hogy ha miniszterei megjelentek vaskos papírcsomagjaikkal, úgy vélte, mintha a sátánt látná feltűnni maga előtt.²⁰

Első hivatalos könyvtári vonatkozású intézkedése egy 1647 szept. 4-én kibocsátott meghatalmazása,²¹ mellyel Johan Freinsheimet a stockholmi királyi könyvtár vezetőjéül nevezte ki Gerhard Vossius ajánlására. A híres strassburgi filológus már 1642-ben megérkezett Svédországba, és az uppsalai egyetemről irányította Krisztina tanulmányait. Mint könyvtáros, ő lett legfőbb tanácsadója és tanítója a klasszikus irodalomban, filozófiában. Ő fejlesztette ki Krisztinában a gyűjtőszendvedélyt is. Őt bízta meg a királynő, hogy tájékoztassa Descartes filozófiájáról, új művéről a *Principia philosophiaeról*, mely 1644-ben jelent meg.²² Már Freinsheim Stockholmba jötte előtt megkezdődött a könyvtár előrendezése, melyről egy 1647 jún. 22-én kelt levél tudósít, melyet Wijnbladh kancelláriai tudósító iktatott. „*Mivel Melcher Falkenbergh kormányzóhelyettes úr a birodalmi marsallt, gróf Linnar Torstensson urat bízta meg, hogy állíttassa össze a könyvtárat, aki most megérkezvén, mi az ő számára annál alkalmasabb helyiséget nem is tudunk adni – amelyben a könyvtár elhelyezhető lenne – mint azt a boltozatos helyiséget, amely ott lejjebb fekszik a lakosztályok részén ...*”²³

Freinsheim tehát már úgy érkezett a stockholmi udvarba, hogy pontosan ki volt jelölve a könyvtárhelyiség, és előkészítve a holt anyag a feldolgozásra. Nem volt járatlan a könyvtári munkában, hiszen ezt megelőzően Strassburgban ugyancsak könyvtáros volt Bernegger professzornál. Annakidején Hugo Grotius írta Oxenstiernanak róla, hogy ő Németország legnagyobb tudósa. Freinsheim felkereste Grotiust még Párisban. Mikor azután modern kiadásban megjelentette

¹⁸ Szentimrei: i.m. 67. p.; Guldffjiril: i.m. 141. p. 12 nyelvet említ meg.

¹⁹ Szentimrei: i.m. 68. p.

²⁰ Szentimrei: i.m. 58. p.

²¹ Másolata a stockholmi Kungliga Bibliotek Okmánytárában.

²² Sven Ingemar Olofsson: Drottning Christinas tronavsägelse och trosförändring. (Uppsala 1953.)

²³ Wieselgren: i.m. 16. p.

Curtiust tudományos jegyzeteivel ellátva, oly nagy hírneve lett, hogy tüstént meghívták Uppsalába Skytteenus professzorhoz. Isac Vossius, Salmasiushoz írt levelében azt állítja, hogy *Krisztina ötezer forintot fizetést adott neki, ... mert tanítja a királynőnek a politikát, gyakoroltatja Őt az igazi auktorok olvasásában, hogy megkülönböztethesse az Augustus-korabeli szókincset a silányabb latintól*".²⁴

Egy vidéki lelkész: Jonas Petri, aki 1650 nyarán látogatást tett a királyi udvarban, így meséli el naplójában: „*ebéd után voltam a könyvtárban, amely pompás, ötemeletes és egyik állványon is, másikon is szertelenül nagy tömegben állnak a könyvek, mindenféle fajta. Franshaemius, egy nagy tudású ember a könyvtáros; ... a könyvtárban minden pénteken vita van; a kutatók és más tudós férfiak szabadon jöhetnek ide, nincs semmi megkötése sem a disputáknak, arról tárgyalnak amit a legszívesebben óhajtanak ... Franshaemius legtöbbször a viták praesese*.”²⁵ Az ötemeletes könyvtár csakis egymás fölé magasodó öt emeletnyi polcot jelenthet.

Stockholmból Freinsheim írt egy levelet Isac Vossiusnak,²⁶ melyben elmeséli, hogy naponta élvezhette a királynő társaságát, elmélkedtek, és tanította őt. Azt tanácsolja Vossiusnak, hogy fogadja el a királynő ajánlatát, és jöjjön Svédországba. Az utóiratban megemlíti még, hogy jócskán elfoglalt a sok könyv elrendezésével, melyeket Grotius küldött Párisból a királynő számára. Ezenkívül parancsot kapott, hogy gyűjtsön össze minden olyan írást, könyvet, amely a még hiányos Livius gyűjteményt teljessé tenné. Kéri erre vonatkozólag Vossius tanácsát a feltehető anyag hollétéről.

Az első nagy szerzemény Hugo Grotius jelentős könyvtára volt, melynek rendezését – mint a fenti levélből kiderült – Freinsheim kapta feladatú. A hatalmas anyag sértetlenül érkezett meg Párisból Stockholmba. Csupán egy Grotius kéziratért, a *Gótok történetéért* a királyné három ezer tallért küldött az özvegynek, s az hálás levélben köszönte meg Krisztina nagylelkűségét.²⁷ Úgy látszik azonban, hogy Freinsheimnek nézeteltérései támadhattak az udvarnál, mert 1650 szeptemberében visszahúzódva Uppsalába ment, és egy év múlva elhagyta Svédországot.

A vásárlásokon kívül özönlött a hadizsákmány is, hiszen a háború Gusztáv Adolf halála után ismét fellángolt. A királyi könyvtár ilyen módon napról-napra nagyobb ütemben gyarapodott. 1648-ban Königsmark vezetése alatt a svéd csapatok egy cseh katonaszökevény segítségével heves küzdelem után elfoglalták Prága várnegyedét. Így bejuthattak a császári palotába is. A szabadrablásban a parancsnoknak és a katonáknak kb. tíz millió arany érték jutott. A Hradzsin híres gyűjteményét: II. Rudolf királyi könyvtárának, műgyűjteményének tekintélyes részét – a híres *Codex Argenteusszal* együtt – összecsomagolták és Johan Hartwisch titkár felügyelete alatt elküldték Stockholmba.²⁸ Erről jegyzi meg sajnálkozva Freinsheim egyik leve-

²⁴ Wieselgren: i.m. 16–17. p.

²⁵ 1650. augusztus 30-án. Wieselgren: i.m. 76–77. p.

²⁶ 1648. október 12-i keltezéssel.

²⁷ Alfred Neumann: Königin Christine von Schweden. (Amsterdam, 1936.)

²⁸ Sveriges Historia till våra dagar. Utgiven av Emil Hildebrand och Ludvig Stavenow. Sjunde delen: Kristina av Emil Hildebrand, och Karl X. Gustav av Gustav Jacobson. (Stockholm, 1926.) 135–136. p. [Továbbiakban: Sveriges Hist. VII.]

lében,²⁹ hogy harminc nagy ládába dobálták bele az értékes könyvanyagot. Mire azonban ez a szállítmány megérkezett, ő akkorra elment Stockholmból, hiszen előzőleg kérte már leváltását. Így részben az özönlő könyvmennyiség, részben a királynő ambíciója, amellyel könyvtárát növelni szándékozott, hogy Európa-hírű gyűjteménnyé fejleszthesse, – egyre sürgetőbbé tette új könyvtáros kinevezését. Választása a svéd udvar előtt már jól ismert család fiatal tudósára esett, Gerhard Vossius fiára: Isac Vossiusra. 1648-ban meghívta és kinevezte könyvtára vezető-jéül.

A könyvtár segédszemélyzetére vonatkozólag az első adat 1649-ből maradt fenn a kamara számadáskönyvében, amelyben megemlítik Joachim Gredert, aki a könyvtári kiszolgálásért kétszáz forintot kapott. Ugyanez év szeptemberi bejegyzéséből kiderül, hogy Hartwich titkár ajándékképpen a prágai könyvtár elszállításáért és felügyeletéért kétszázhatvanhat forintot vett fel. Egy novemberi adat tudtul adja, hogy a francia könyvkötő: Jacques Moret száz forintot kapott végelszámolásképpen. Ugyancsak novemberi bejegyzés, amelyből kiderül, hogy a még Hollandiában tartózkodó Vossiusnak a kamara nyolcezer forintot küldött, hogy a királynő számára vásároljon könyveket, kéziratokat.³⁰

A fiatal Vossius Leidenben tanult, majd 1641-ben indult több éves utazásra Angliába, Franciaországba, Olaszországba és Németországba. Mindenütt klasszikus auktorok kiadatlan kéziratai után kutatott, főleg görög szerzőktől gyűjtött. Így hamarosan jelentős gyűjteményre tett szert görög és latin kéziratokból, ezenkívül egész Európában számos ismeretséget kötött a legjelesebb tudósokkal. Híre mindenütt megelőzte, és úgy emlegették: „*a híres apa méltó fia*”. Párisban Grotiusnál lakott, itt találkozott Bengt Skyttevel, a stockholmi udvar követével, aki már akkor csábította Svédországba. (Skyttevel később még találkozni fogunk, ő lett ugyanis II. Rákóczi György erdélyi fejedelemlél a svéd udvar követe.) Vossius azonban Párisból előbb Olaszországba ment, ahol Ptolemeus kéziratok után kutatott. Sarrauhoz, a párisi parlamenti tanácsoshoz írt levelében már négyszáz saját gyűjtésű kódexéről számol be.

Miután megkapta Krisztina meghívását, vállalkozott az útra, noha már közelgett a tél. Ahogyan Beuning holland követnek írta: „*nem is olyan nehéz ide utazni amint azt elhíresztelték*”,³¹ Sarraunak pedig ismét írt Párisba, hogy talált saját maga számára is, de Ptolemeus és más antik geográfus számára is – az öreg föld határain kívül – egy ismeretlen földrészt és „*jól, tettem hogy átutaztam az egész világot, hogy találkozhassem egy ilyen kitűnő hercegnővel. Az ő korában még nem akadt egyetlen férfi sem, aki ily tudós lett volna*.”³² Így érkezett meg Vossius Stockholmba, magával vivén értékes kódexgyűjteményét, és Krisztina könyvtárában talált is rögtön anyagot a kódexekhez írt jegyzetei kidolgozásához.

A prágai könyvtár Stockholmba érkezett anyagát Vossius tanulmányozta át először. Nagybátyja, a tudós Franciscus Junius, aki Dordrechtben működött, és a

²⁹ A Schefferhez írt levél 1649. január 13-i keltezéssel az uppsalai Universitets Bibliotek tulajdonában van.

³⁰ Wieselgren: i.m. 18.p. 1 jegyzet.

³¹ Wieselgren: i.m. 22. p.

³² Wieselgren: i.m. 22. p.

gót írást, irodalmat fejtegette, – élénk levelezésben állt Vossiussal. Egyik levelében említést tesz a *Codex Argenteus*ról, melyet az 1500-as években találtak meg egy belga kolostorban: Werdenben. Sokáig nem tudták, hogy innen hová vitték a kódexet. Junius azonban kinyomozta Prágába kerülését. Ezt meg is írta Vossiusnak. Mivel Vossius ismerte az onnan elhozott anyagot, könnyen rábukkant erre a híres zsákmányra, amely Ulfila püspök gót fordításában közli a négy evangéliumot. Azonnal el is küldte nagybátyjának, aki meghatódva köszönte meg ezt a szerencsét, hogy tanulmányozhatja ezt a nyelvészeti szempontból páratlan értékű kincset. Így vált egyszeriben világhírűvé a *Codex Argenteus*.³³

Vossius saját kutatásai mellett naponta kiszolgált a királynőt a könyvtárban, amely egyúttal magában foglalta Krisztina tanulószobáját is. Vossius lett a királynő görög tanácsadója és tanítója. Ő említi, hogy külön voltak már választva a kéziratok és a nyomtatott könyvek, mindkét csoport külön-külön teremben.

Krisztina most már nem elégedett meg csupán a korabeli Európa-szerre híres tudósok munkáival, hanem szinte valamennyit személyesen is udvarában akarta látni. Így került sor Claudius Salmasius francia polihisztor meghívására, aki Vossiusnak már régi jó barátja, – majd a másik barát Nicolaus Heinsius megérkezésére is 1649 őszén. Ezért írhatta Friesendorf Dalaröből útban Portugália felé, aki Krisztina megbízásából utazott, hogy részére festményeket vásároljon – megköszönvén mégegyszer a szívélyes vendéglátást, – hogy Vossiusnak „naponta adódik alkalmam, hogy új barátokat vezessen be az udvar fényébe”.³⁴ Különösen érdekes az a levél, amelyet Vossius Sarrauhoz írt Párisba, megbízva őt, hogy vásároljon könyveket a királynő számára. Ebben kifejti Krisztina ízlését, aki hallani sem akar a regényekről, korabeli tragédiáról, vagy komédiáról, hiszen ilyesféle olvasmányokra nincs ideje. Ellenben vágyik a régi auktorok kiadásaira. Kéri, hogy lehetőleg azok legfrissebb kiadásait szerezzé be számára, amelyekhez a jegyzetanyagot akár maga Sarrau, vagy Bochart, Valesius, Sirmondus vagy Rigaltius írta. Ami a kódexeket illeti, a királynő szívből óhajtaná megkapni pl. a St. Victor, a St. Germain kolostorok és Petavius Dionysios gyűjteményének katalógusait, vagy a Richelieu és Mazarin könyvtár kódexeinek jegyzékét. Külön kiemeli Vossius levelében, hogy Krisztina mélyen lekötelezve érezné magát, ha ajánlatot kaphatna azon illető személye felől, aki számára ezeket a katalógusokat megszerezné.³⁵ Sarrau válaszolt is e levélre,³⁶ kifejtve, hogy aligha tapasztalt még ekkora érdeklődő örömet másnál efféle dolgok iránt, és ilyen uralkodónőtől nem tud megtagadni semmiféle szolgálatot sem. Még abban az évben meg is szerezte az egyik párisi könyvtárból Krisztina legkedvesebb írójának: Jamblichusnak a könyvét. Amikor ezt kézhezvette a királynő „remegett az örömtől”, ahogyan erről a jelenetről Vossius beszámolt levelében Sarraunak.³⁷ Megvásárolta számára a görög és latin kéziratokban gazdag Mesmes elnök könyvtárát, a híres *Bibliotheca Memmianat* is roppant összegért.³⁸

³³ Wieselgren: i.m. 55–56. p.

³⁴ Dalarö, 1649. július 10-i keltezésű levél.

³⁵ 1649. december 31-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 25. p.

³⁶ 1650. március 26-i keltezéssel.

³⁷ Wieselgren: i.m. 54. p.

³⁸ Neumann: i.m. 138. p.

Miután Heinsius megérkezett, tulajdonképpen Vossiusal ketten látták el a királyi könyvtár vezetését, és egymást váltották, amikor valamelyikük külföldi utazáson volt. Mikor Vossiusnak meghalt az apja, engedélyt kapott Krisztinától, hogy ideiglenesen visszautazzon Amsterdamba. Heinsiusnak is volt már könyvtári gyakorlata, hiszen 1642-ben Angliában, majd Párisban a leghíresebb könyvtárak munkáját, kéziratgyűjteményeit hosszasan tanulmányozta. Specialitása az Ovidius és Claudianus kódexek kutatása volt. 1647-ben Nápolyban időzött, 1649 októberében pedig Hollandiából utazott Stockholmba, ahonnan azonban 1650 februárjában a királynő utasításával ismét visszatért Hollandiába kéziratok felkutatására. Ezalatt Vossius látta el Stockholmban a könyvtári feladatokat. Útközben Heinsius megkezdte vásárlási akcióit, így Koppenhágában a híres lundi kéziratokért versengett, Soróból javaslatot küldött, hogy vegyék meg a Stephanus könyvtárat, Gortorpban pedig hosszasan időzött, mert kivonatokat készített a hercegi kéziratokból, sőt ezekről szerzett egy katalógust is. Hamburgban megnézte Lindenbrogius könyvgyűjteményét. Brémában pedig kiválasztott a város archívumában néhány értékes kéziratot, melyeket az ő felhívására elküldtek Krisztinának. Nyilván útközben tőle is kérhettek katalógust a svéd királynő könyvtárának egy-egy különgyűjteményéről, erre következethetünk abból a levélből, melyet Vossiusnak írt, kérve őt, küldjön számára egy jegyzéket Krisztina könyvtárának kémiai gyűjteményéről. Vossius válaszolt is azonnal: „*Valószínűleg még emlékezel rá, hogy egy nagy rak-tárra való akad az ilyesféle könyvekből, úgyhogy a jegyzék ezekről egy vastag könyv lenne.*”³⁹

1650 nyarán könyvtáros váltás történt. Most Vossius indult Hollandiába, Heinsius pedig visszatért Stockholmba. Hazaérkeztekor beszámolt a koppenhágai királyi könyvtárról, és megállapította, hogy ott csak por és piszok található. Megemlítette, hogy a dán könyvgyűjtő Seefeld Jørgen (1594–1662) könyvtárát érdemes lenne megvenni, „*az meglehetősen jó, de nem kell bőkezűnek és pazarlónak lenni megvásárlásánál.*”⁴⁰ Nem is vette meg Krisztina, igaz, hogy a svéd–dán háború során később hadizsákmányként, ingyen megkapta. A javasolt Stephanus könyvtárat ezzel szemben megvásárolta, ennek összegét azonban már De la Gardie hitelezte számára. Ez az anyag meg is érkezett még 1652 június előtt Stockholmba.

Krisztina már 1649-ben elhatározta, hogy megveszi Vossius apjának híres könyvtárát, amelyet elküldtek számára a fiatal Vossius gyűjteményével együtt a svéd fővárosba. Később az az anyag is beleolvadt a királyi könyvtárba, amit Isac Vossius ezen kívül hozott magával saját tulajdonaként. A pénzügyi kamara számadásai között 1649 novemberében erre a szállítmányra vásárlási összegként tizenkétezer tallér ezüstpénzt jegyeztek be, – más adat szerint nyolcezer birodalmi tallért ígért Gerhard Vossius könyvtáráért Krisztina, – nyugtát azonban nem mellékeltek, ami azt bizonyítja, hogy nem lett kifizetve.⁴¹

A külföldi könyvtárakból kért katalógusok alapján az 1650-es évek elején megkezdődött a *Bibliothecae Christiniana Catalogus*ának szerkesztése és leírása. Vossius

³⁹ Wieselgren: i.m. 27. p.

⁴⁰ Wieselgren: i.m. 27. p.

⁴¹ Wieselgren: i.m. 28. p. és III. svensk Litt. II. 147. p.

többször is említi leveleiben a katalogus írását, azonban hogy ez mennyi ideig tartott, nem tudjuk eldönteni. Két folió nagyságú kötet készült el, amelyben 953 kézirat szerepel és 1350 „régi könyv és újabbak, nádveszővel írva”. Az ívrét nagyságú kéziratok között első a *Vetus testamentum latine*, amely még az ősi könyvállományból maradt meg. Ugyanílyen az *Evangelistarum fragmenta sermone et caractere gothico* is. A klasszikus auktorok közül ebben a kézirat katalógusban még alig-alig található keleti szerző. Ebből következtethető, hogy ez a katalógus még a nagy bevásárlások előtt készült, mert később már nagyszabású keleti gyűjteménnyel dicsekedtetett Krisztina, aki különös előszeretettel vásárolta ezeket. A nyomtatott könyveket leíró katalógus *Classes A–F*-ig elkészült része csak teológiai műveket foglal magába, 5276 címszóval. Ez még az elhurcolt prágai könyvtár megérkezése előtti állományt rögzítette. Ez mutatja: a könyvmennyiség oly rohamosan nőtt, hogy feldolgozása teljesen lemaradt.

Jellemző a bőkezű vásárlásokra az az adat, amit Arckenholtz – Krisztina életének későbbi írója – német forrásokra hivatkozva idéz, hogy Vossius külföldi útja során megvette Jamblichos: *Chronicon Babylonicum* c. művét, melynek kézírata az egyetlen példány volt a világon, és Arianus Philostorgius: *Historia ecclesiastica* c. munkáját a királynő könyvtára számára százhatvanezer tallérért. Egy másik hír szerint egy hordó aranyat adott értük Krisztina.⁴² A könyvtár számadáskönyvei közül az egyik fennmaradt folió nagyságú füzet: „Krisztina királynő udvartartására és gazdaságára vonatkozó levelek és okmányok 1647–68. Eredetiek.” Néhány jellemző adat ebből a királynő nagystílusú vásárlásaira. Egy dátum nélküli bejegyzés, csak így: „ritkaságok felvásárlására 8617 birodalmi tallér; egy történelmi kárpitért, egy tétel spanyol lakkért és egy díszes ágyért 16 233 birodalmi tallér”-t fizetett ki a kincstár. „Könyvtár [nem nevezi meg!] felvásárlására és utazási pénz Palbitzkynek ... 23 556 birodalmi tallér”.⁴³ Jellemző, hogy amikor pl. a nagy keleti kézirat gyűjtemény – amely Gilbert Gaulminé volt – megvásárlási árában: húszezer tallérban megállapodott Vossius a tulajdonossal aki hajlandó volt ezért az összegért „ajándékol” küldeni könyvtárát a királynőnek, Krisztina értesülvén az összegről, utasította Vossiust harmincezer tallér „ellen ajándék” kifizetésére.⁴⁴

Nagy örömet keltett az a hír, hogy miután Vossius Hollandiából Párisba érkezett, még ugyancsak 1650 nyarán negyvenezer frankért megvette a Petau könyvtárát: Petavius Dionysios híres francia egyetemi tanár könyvtárát, melynek nagyrésze drága, ritka klasszikus szerzők műveiből állt. A gyűjteményben szerepelt kétezer különösen értékes eredeti kézirat, amelyek a francia állam történetére vonatkoztak.⁴⁵ Némi öröm is vegyült azonban a jó fogás feletti örömbé, mert a levelekből és egyéb felszólító sürgetésekből kitűnik, hogy a királyi kamara adósságkönyvében – amely a túlzott költségek miatt egyre dagadt – 1653-ban még a teljes összeg, egyéb más utána jövő vásárlásokkal megtévezve kifizetetlen adósságként szerepelt. Ennek ellenére 1651 május végén megérkezett Stockholmba az a hajó, amely hozta

⁴² Neumann: i.m. 138. p.

⁴³ Wieselgren: i.m. 71. p.

⁴⁴ Neumann: i.m. 139. p.

⁴⁵ Neumann: i.m. 139. p.

a Petau könyvtár kéziratait. Ennek feldolgozását a közben visszatért Vossiusra bízta Krisztina, mert Heinsius már ez év februárjában elutazott Franciaországba gyűjtőútra, egyben azzal a céllal is, hogy megpróbálja megnyugtatni a párisi eladókat Krisztina fizetési készségéről. Ugyanakkor Krisztina parancsot adott párisi bankárjának, hogy tízezer écus-ért vásárolja meg a toulouse-i érsek kéziratait is.⁴⁶

A Petau könyvtár anyagának legnagyobb része arab, héber, örmény, perzsa, kopt kézirat és néhány görög is akadt köztük. Az egész szállítmányról azt írta Vossius Heinsiusnak, aki saját kutatásaival volt elfoglalva, hogy „számuk nem több, mint ahány nap van egy évben”.⁴⁷ Talált köztük több Ovidiust is, sőt „egyét, amit te nem igen láttál, ez a *Fasti*, immár nyolcszáz éves.” Később részletesen beszámolt könyvtáros kollégájának búvárkodásairól: „Valóban nem múlik el nap, hogy ne kapnék, ne találnék valami újat. Éppen ma leltem két lapon csodálatos korabeli értéket; közelebről megvizsgálva a szöveget, részleteket tartalmaz Sallustius elveszett könyveiből. Leírja Crixus és Spartacus rabszolga felkelését. Sem te, sem én nem tudtam volna azt száraz szemmel nézni. És ki ne tudna szomorkodni afölött, hogy ily elrongyolódott maradványokat lát ettől az isteni írótól? Talán szétvagdosta néhány száz évvel ezelőtt valamelyik örült könyvkereskedő az egész kéziratot, csupán azért, hogy beköthessen egy missalét, vagy más jelentéktelent, és csak ezt a paránykát hagyta nekünk nem is annyira vigasztalásul, mint inkább szomorúságul.”⁴⁸

A következő hónapban ismét írt Vossius egy levelet Heinsiusnak⁴⁹ Párisba, amelyben a korabeli könyvtárosi hivatás szép és magasztos megfogalmazását találhatjuk. „Szolgálatára lenni a királynőnek eme szórakozásában – ez az én egyetlen célom. Ezt fogja igazolni – remélem – egész életem. Örömet okoz nékem az is, hogy te nem vonod ki magadat a könyvtárosi foglalkozás alól. Mert én semmit sem üdvözlök jobban a királynő könyvtáráról való gondoskodásnál, melyben bárcsak osztozna velem minden könyvbarát, ... és ha még megkapnám az utolsó termet is, beteljesedne boldogságom.”

Úgy látszik tehát, hogy a sok könyvvásárlás miatt helyhiánnyal küzdött Vossius. 1650 őszén ismét jött egy nagy szállítmány, köztük sok arab kódex, amelyről ugyancsak Vossius emlékezik meg Henrik Valesiusnak írt egyik levelében. Közelebbit azonban erről sajnos nem tudunk. Ez év őszén tudósította Vossius Heinsius, hogy Salmasius, aki 1650 augusztusában jött Stockholmba azért, hogy a királynő könyvtárában tevékenykedjék, már el is hagyta az országot, mert csúnyán összekülönböztek. Salmasius könyvtári működéséről nem maradt fenn maradandó emlék.

Heinsius közben elfogadta a királynő új megbízatását, hogy Franciaországból utazzon Olaszországba, ahonnan katalógusokat szerezhet, és felkutathat újabb értékes kéziratokat. Küldött is hat ládára valót azzal a felirattal, hogy ezek a királynő tulajdonát képezik. Ennek a szállítmánynak az árát azonban ő maga fizette ki, és panaszkodott, hogy a megígért összegek kiutalása elmaradt, ami meggátolta őt abban, hogy nagyobb szabású és értékesebb könyvvásárlásokba bocsátkozzék. Heinsiusnak a királynő parancsa szerint csak kéziratok vásárlására volt felhatalma-

⁴⁶ III. svensk litt. II. 148. p.

⁴⁷ 1651. jún. 4-én kelt levél. Wieselgren: i.m. 32. p.

⁴⁸ A Heinsiusnak szóló levél 1651. július 12-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 32–33. p.

⁴⁹ 1651. augusztus 5-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 33. p.

zása. Többször írta fájlalva, hogy kénytelen visszautasítani olyan ajánlatokat is, amelyek egy-egy ritka szép nyomtatott könyvre vonatkoznak. Egy alkalommal azonban mégsem tudott ellenállni a kísértésnek és megvette Albertus Magnus műveit huszonegy kötetben. Erről a tettéről sűrű bocsánatkérések közepette írt Krisztínának. A királynő nem is becsülte sokra ezt a vételt, és már 1653-ban elajándékozta az ábo-i könyvtárnak.

Krisztina szépírási irnokokat is megbízott, hogy külföldön készítsenek másolatokat könyvtára részére ritka kéziratokról. Ezért küldte ki 1649-ben Párisba az egyik uppsalai görög-szakos egyetemi hallgatót, Petrus Rezandert, hogy másoljon görög kódexeket. 1651-ben már több másolatot is küldött haza, közben azonban a királyi udvartól egyre kevesebb pénzt, míg végül semmit sem kapott, hiába minden levelezés; erre bánatában inni kezdett és „*melancholiába*” sülyedt szegény Rezander. A következő évben már nem is hallani róla, holott eredetileg arról volt szó, hogy Heinsiust fogja asszisztensként Párisból Olaszországba kísérni.⁵⁰

Heinsius így egymaga indult Olaszhonba, ahol vásárlásai kellős közepén kapta a hírt Vossiusától, hogy a királynő le akar mondani trónjáról.⁵¹ „*Sose gondoltad komolyan azt az egykori kijelentésedet, hogy szívesebben szolgálnál egy magán uralkodónőt, – akinek ilyen ragyogó tulajdonságai vannak – mint azt, aki legszívesebben csak királynő; így most adódhat lehetőséged, hogy ezt megmutathasd*” – írta Vossius. Ezúttal azonban még lebeszéltek Krisztinát erről a tervéről.

1651 őszen arról is tudósít Vossius, hogy a könyvtár katalógusán dolgozik, éjjel-nappal csak ezt csinálja. „*Az én asszisztenseim kiírják a katalógust, de nekem kell aztán megkülönböztetni a jót a rossztól.*”⁵² Közben, nem tudni miért, váratlanul elvesztette a királynő kegyét, és megszűnt befolyása Krisztinánál. Talán itt-ott igaznak bizonyultak azok a kósza híresztelések, hogy Vossius a nagyszabású könyv-vásárlások közben a saját zsebére is dolgozott. Azt is emlegették, hogy Hollandiában jártakor megvett egy értékes könyvtárat, és ezt nem küldte el Stockholmba. Erre azonban nincsen semmiféle bizonyítékunk. Az bizonyos, hogy főleg az olasz és francia tudósok, nem nézték jószemmel a sok könyv- és kéziratritkaság kivándorlását a messzi északi udvarba és talán tőlük eredhettek ezek a hírek. Az olaszok – akiknél Krisztina személyes közbenjárásának volt csak köszönhető, hogy megszerezte Vossius számára az akkoriban nehezen hozzáférhető könyvtárakba a kutatási engedélyt – kifejezetten akadályozták Vossius vásárlásait. Octavius Ferrarius híres filológus elkeseredetten írta, hogy „*bizonyos emberek, akiket Krisztina királynő küldött, nemrégiben egy hajót tölthettek meg könyvtárral.*”⁵³ Montfaucon pedig a francia történelem pótolhatatlan veszteségeként említi azt a kétezer kézírtot, amely Petavius Dionysios könyvtárából Krisztina birtokába került.⁵⁴

1652 januárjában Vossius néhány hónapi szabadságot kért Krisztinától, és hazautazott Amsterdamba meglátogatni édesanyját. Így vezető nélkül maradt egyidőre a királyi könyvtár, hiszen Heinsius Olaszországban tartózkodott. Ettől az időtől

⁵⁰ Wieselgren: i.m. 68. p.

⁵¹ 1651. október 7-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 34. p.

⁵² 1651. november 11. Wieselgren: i.m. 34. p.

⁵³ Neumann: i.m. 139. p.

⁵⁴ Szentimrei: i.m. 44. p.

kezdve szinte egycsapásra megváltozott az udvar arculata. Erősen megcsappant az érdeklődés a tudományok, irodalom irányában, és a királyi könyvtár háttérbe szorult. Az udvari orvos legfőbb tanácsadói és parancsolói jogkörhöz juthatott, mivel Krisztina hosszabb idő óta betegeskedett, és lelkileg megcsömörlött az uralkodás gondjaitól. A könyvtárosok levélváltásai ezentúl telve vannak panasszal, szomorú siránkozással, és egyre sötétebb képet festenek az udvar rohamos süllyedéséről. Bourdelot orvos mellett Johan Holm az udvari szabó – aki hamarosan a legnagyobb befolyásra tett szert – addig hitelezett a királynőnek, míg végül is ő kezelte Krisztina összes pénzügyeit. Egy 1653 első feléből származó levélből kiderül, hogy ő fizette ki a könyvtárosok fizetését, utazási kiadásait és a királynő parancsára tett bevásárlásait is – természetesen nem mindig. Nála volt a könyvtár kulcsa, tehát a könyvtárosoknak is teljhatalmú gondnoka lett. Pénzügyi szolgálatai elismerésül Leijoncrona néven nemességet kapott, sőt elnyerte a királynő kedvenc medvéinek felügyelője című megbízatást is, ami nagy megtiszteltetés számba ment. Ő adott útbaigazításokat és utasításokat a királynő ruháira, ékszereire, és könyveire, festményeire vonatkozólag is. A külföldi eladók felé inkább csak ígéretésekkel élt, így az adósságok hatalmassá nőttek, hosszas perek indultak, s ezek jóval túléltek Krisztina uralkodását.

Még 1651 őszén meghívta a királynő Gabriel Naudét, s ő 1652 nyarán, elfogadva a meghívást, megérkezett Stockholmba, ahol kinevezték a könyvtár gondnokává. Harminc ezer ezüst forint fizetésének egyik részét az udvari költségvetésből folyósították, a másik felét a királynő a saját pénzéből fedezte. Régi könyvtári szakembernek számított már akkor, hiszen két kardinális könyvtárosa volt, mielőtt Mazarin könyvtárának szinte megteremtőjévé vált. Mazarin bíboros könyvtárának berendezése 1647-ben fejeződött be. Negyvenezer kötetes magánkönyvtára akkor Európa legnagyobb gyűjteményének számított, amelyet Mazarin nyilvános könyvtárrá tett: mindennap nyitva tartotta kapuját reggel nyolctól délután öt óráig a látogatók előtt. A francia főnemesség azonban 1651 február 6-án elűzte az olasz származású Mazarint, aki teljhatalmú bíborossá és az államügyek legfőbb intézőjévé nőtte ki magát. Száműzetése alatt az összeesküvő urak, könyvtárának egy részét eladták aukción, ahol szintén Vossius volt a fővásárló. Így sikerült Krisztinának még időben megszerezni tizenkét ládára való kéziratot,⁵⁵ mert később ezeket az aukciókat Fouquet megtiltotta, mondván, hogy a könyvtárat Mazarin a királynak ajánlódta. Ennek a tizenkét ládára való kéziratnak a katalógizálását azonban Krisztina mégsem Naudéra, hanem az ugyancsak nemrég érkezett másik könyvtárosa: Samuel Bochartra, az Európa-szerte ismert kiváló tudósra bízta. A Mazarin könyvtárból érkezett kéziratok között sok héber és arab kézirat szerepelt, többségükben nehezen megfejthető írások. „*Én kidolgoztam – írta Bochart Vossiusnak – ezt a feladatot olyan jól, ahogy csak tudtam. Ezután megkért a királynő, hogy mindenféleképpen én kezeljem Gaulmin kézirateit. Én azonban azt feleltem, hogy ezekről már van katalógus, miként ezt Ön saját maga mesélte nekem, mire a királynő megparancsolta: írjak most Önnek, küldené el ide ezeket.*”⁵⁶

⁵⁵ Ill. svensk litt. II. 148. p.

⁵⁶ Wieselgren: i.m. 41. p.

Bochartot már 1650-ben hívta a királynő, ő azonban éppen nagy művén a *Geographia Sacra*n dolgozott és azt válaszolta, ha befejezi ezt, örömmel fogja elfogadni a meghívást. 1652-ben aztán rászánta magát, sőt rábeszélte még fiatal rokonát Pierre Huet a híres filológust is, hogy kíséрге el Stockholmba. Útközben Amsterdamban találkoztak Vossiusszal, aki szabadságot kérve Krisztinától édesanyját látogatta meg. Ott tartózkodása alatt azt a megbízatást kapta a királynőtől, hogy tárgyaljon az Elzevirekkel: létesítsenek fiókot Stockholmban, hogy kiadhassák azokat a ritka és értékes kéziratokat, amelyek a királynő könyvtárában föllelhetők. Erről ugyan már egy évtizeddel ezelőtt is volt szó, – akkor Uppsalában akartak Elzevir könyvkereskedést nyitni, – mivel azonban a kívánt vámmentességet nem engedélyezte a svéd kormány, megszakadtak a további tárgyalások. Ugyanez lett a mostani megbeszélések sorsa is, mely egy Stockholmban felállítandó Elzevir nyomda működési lehetőségeiről folyt. Ezek után Vossius is elhatározta, hogy Bocharttal és Huetvel együtt visszatér Stockholmba. Meg is érkeztek 1652 május végén – Dánia felől lépve svéd földre – Halmstad-ba, ahol már várta őket a királynő titkára: Petrus Apelman. Ő kísérete a két vendéget Stockholmba, Vossiushoz pedig átnyújtotta Krisztina levelét, aki közölte vele: csak akkor jöhet vissza a királyi udvarba, ha kibékült Salmasiusszal, aki közben elutazott Svédországból. Vossius tehát maradt, és megbízta Bochartot, pártfogolja őt a királynő előtt, amíg megköveti levélben Salmasiust. Bochart és Huet folytatták útjukat Stockholmba. Vossius később megküldte Bochartnak Salmasiushoz írt engesztelő levelének másolatát azzal a kéréssel, hogy mutassa meg azt Krisztinának.

Amikor Heinsius visszatért Stockholmba és ismét átvette a könyvtár irányítását, szomorúan tapasztalta, hogy közben sok olyan változás történt a királyi udvarban, ami miatt a könyvtár is lehanyaglott. Ez Bochartnak egyik leveléből tűnik ki, amelyben arról beszél, hogy Krisztina, aki már egy év óta betegeskedik – elfogadta udvari orvosának a francia Bourdelotnak tanácsát, hogy kímélje magát a tanulástól, pihenjen és ne foglalkozzon annyit könyvtárával. Bourdelot ráadásul megnehezítette a bejárást a királynőhöz és nagy befolyásának tudatában végül is gúnyolódni kezdett a tehetetlen tudósokkal.⁵⁷ Valószínű, hogy Vossius és Krisztina váratlan elhidegülése nem a pénzügyek miatt, hanem elsősorban Bourdelot miatt keletkezett, mivel Vossius ezt többször is élesen felrótta a királynőnek.⁵⁸ A könyvtárosok ettől kezdve tüzet okádtak Bourdelotra. Bochart azt is megírta, hogy közben őt kérték meg, sűrűsse Naudét: mielőbb vegye át a könyvtár irányítását. Kiderült, hogy Bourdelot őt is gáncsolta, késleltetve megbízatása átvételében, a királynő kifejezett parancsa ellenére is. Csak 1652 nyarán írhatta Vossiushoz:⁵⁹ „*Végre megkaptam a könyvtár kulcsait. Ez valóban szép, és nagy hasznomra lehetne Ön, ha most itt volna. Ön jól tudja, hogy a legtöbb könyv rendetlen össze-visszaságban fekszik a padlón vagy az egymásra dobált ládákban, úgyhogy nem tudok használni belőlük semmit. Elveszek ebben a tömegben, és egy-egy könyvet amit keresek, csak hihetetlen fáradtsággal tudok megtalálni.*” Szomorúan olvassuk ezt a levelet, amelyből kiderül, hogy a

⁵⁷ Sveriges Hist. VII. 180. p.

⁵⁸ Neumann: i.m. 140. p.

⁵⁹ Naudé levele Vossiushoz 1652. június 22-i keltezéssel. Wieslgren: i.m. 40. p.

könyvtár rövid idő alatt milyen állapotra jutott. Pedig ekkor még Krisztina erdélyi követe: báró Bengt Skytte, aki II. Rákóczi György fejedelem udvarában tárgyalt a svéd követ Konstantinápolyba küldetésének lehetőségéről, nem felejt el – ismerve korábról a királynő gyűjtőszendélyét – részletesen ismertetni milyen ajándékot illene küldeni a török udvarba és cserébe mit kaphatna érte Krisztina: „*Ajándékul a török császárnak elég volna egy arany óra gyémántokkal kirakva, néhány ezer arany értékű, miután felségednek barátságát többre becsülnék az ajándéknál ... Ami ritkaságokat felséged az ő országaiból kívánna, a törökök mindent kiszolgáltattának; azt mondja, [II. Rákóczi György fejedelem] hogy főként van nekik két nagyon régi és nagyon szép könyvtáruk Konstantinápolyban és Budán, s felséged azokból néhány írott könyvet kaphatna, miután ők ezeket nem sokra becsülik ...*”⁶⁰ Vagy nem volt Skytte kellőképpen informálva a stockholmi udvar legfrissebb pénzügyi helyzetéről, vagy csupán kedveskedésből írta Krisztinának ajánlatait, mert közben már a királynő nemhogy az eddig felgyűlt tartozásait, de még könyvtárosainak havi fizetését sem tudta kifizetni.

Vossius leveléből, – melyet 1652 végén írt Heinsiusnak⁶¹ – kiderül, hogy Krisztina hat-hét ezer tallérral tartozik neki, amely összeg jórésze a kifizetetlen fizetésből áll. Külföldi kiküldetéseinek útiköltségeit is ő hitelezte az utóbbi időben. De legnagyobb fájdalom – ahogy írta – saját könyveinek és kéziratainak elvesztése, ezek beleolvadtak a királynő könyvtárába. Vossius és Heinsius is amikor Stockholmba szállították könyvtárukat, kézírataikat, noha ezt az anyagot egy ideig külön kezelhették, – szabadon csakis Krisztina használhatta. Az ő távollétük alatt azonban többen mások is bejárhattak a könyvtárba, így sok értékes könyvük elveszett, elkallódott, a megmaradt rész pedig összekeveredett a királyi könyvtár állományával. Ebben a rendetlenségben már alig remélhették, hogy könyveikből és kézírataikból valamit is viszontláthatnak. Most mindketten kétségbeesetten követelték könyvtárukat. A királynő ugyan megígérte, hogy visszaadja értékeiket, ez azonban teljesen reménytelennek tűnt számukra, amint azt Bochart meg is írta Vossiusnak, aki tőle kérte: keresse meg néhány értékes kéziratát. „*Bourdelot, aki olyan hatalmasság – ő is panaszkodik, hogy feláldozott saját költségéből tizennyolc-tizenkilenc ezret úgy, hogy ebből sohase kap már vissza semmit. Ha vele így áll a dolog, miben reménykedhetiünk mi?*” Azután azzal folytatja, hogy nem tudta megtalálni Vossius Martialis – kéziratát, és szomorúan ismételteti a könyvtár állapotát: „*Több mint két hónapig kora reggeltől késő estig dolgoztam, hogy felállítsam a könyvtárat és már rendben volt, éppen mikor Naudé megjött, – de a királynő másképpen döntött a könyvtárteremmel kapcsolatban, és tüstént összedobáltak minden könyvet halomba egy másik nagy teremben. Ha egy könyvet meg akartak találni, keresgélhették négy napig is ...*”⁶² Egy másik levelében pedig megjegyezte: „*A pénzhány olyan betegség,*

⁶⁰ Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. Közzétette: Szilágyi Sándor. Bp. 1890. Báró Skytte Benedek jelentései a Rákóczyakkal folytatott tárgyalásairól. 1652. január 13. Jelentés a királynéhoz. I. köt. 212–213. p. Az eredeti okmány a svéd királyi levéltárban. Kelte: Kolozsvár 1652. január 3/13. Skytte svéd nyelvű jelentéseit báró Taube a svéd állami levéltár igazgatója németre fordította és ezt fordította Szilágyi Sándor.

⁶¹ 1652. december 12-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 41. p.

⁶² Wieselgren: i.m. 43. p.

amely ezt az országot még túlságosan hosszú ideig fogja fenyegetni.”⁶³ Vossiusnak egy ugyancsak 1652-ből származó közlése szerint Heinsius követelése Krisztina felé negyvenkétezer écus, ami az elmaradt fizetésekből és egyéb költségekből duzzadt föl ennyire. Könyvtárának nagyobbik része – az adás-vételi szerződés szerint az egészset megvette tőle a királynő – végül is kifizetetlen maradt.

Az 1652–1653-as évről fennmaradtak De la Vallé tervrajzai a királyi palotáról. Az egyik rajz pontos útbaigazítást ad számunkra a könyvtár helyét illetően a kastélyban. Eszerint az *Altanen* (Galéria) a Smedjegården és a Keleti tenger keleti oldalára néző szárnyban foglalt helyet, amelyet Huet 1652-ben látott, Bourdon de la Salle pedig 1653 elején kereste föl – megemlékezve róla. Ebben volt egyúttal a királynő tanulószobája is.⁶⁴ Huet arról tudósít, hogy négy hatalmas terem a bibliotéka.⁶⁵ Később azonban nem maradt itt a könyvtár, hiszen elvesztette elsőbbségét – és Bochart tudni vélte, hogy „a könyvtár amelyhez kulcsom van, meg fogja változtatni helyét a következő héten.” Keserűen füzi hozzá: „Mivel eddig a királynő adott számomra feladatot, ezért én azt nagy szorgalommal teljesítettem is, – ami nem volt éppen csekélység – abban a reményben, hogy majd élvezhetővé válik munkám gyűmölcsse. De most a királynő az udvarhölgyei rendelkezésére kívánja bocsátani a könyvtártermet – és a könyvtárat össze-vissza dobálták. Abban most megkeresni egy könyvet éppen olyan nehéz, mint egy gombostűt felkutatni a halom zabbán. Azt beszélik, hogy felállítják újból.”⁶⁶ Tehát Naudé megérkezte óta változatlanul használhatatlan állapotban van a könyvtár, sőt kitelepítve eredeti helyéről – és a levélből elég bizonytalannak tűnik, hogy a közeljövőben egyáltalában felállíttatja-e Krisztina valahol. Talán már ekkor megkezdődött egyes különgyűjtemények csomagolása, hogy a titkon ismét tervezett lemondása után majd könyveit is magával vihesse.

Sérelmesnek tartották a könyvtárosok azt is, hogy a királynő többszöri ígéretei ellenére sem kaphattak szállást a palotában, mint ahogyan Bourdelot kapott. Így Bochart, Naudé, Du Fresne is lent laktak a városban. Jellemző erre vonatkozóan Bochartnak egy másik levél-részlete: „Hét hónappal ezelőtt megkezdődött a tárgyalás, hogy kaphassunk lakást [a palotában], de még mindig lent lakom a városban. ... Amíg én bérelt helyiségben lakom, addig az újonnan érkezőket minden nap látom hogyan szállásolják el a kastélyban. Minden nap megigérik nekem, hogy elintézik, de ebből sem lesz semmi.”⁶⁷

1653 elején már azt írta Beuning követ a stockholmi udvarból Vossiusnak,⁶⁸ hogy Bourdelot orvos az udvar igazi kormányzója, aki egyedül kapja a nagy pénzeket, úgyhogy az már „visszatetsző”. Ígéri, ha Vossius elküldi Krisztina udvarában hagyott könyveinek katalógusát, ő segíteni fog, hogy azokat a ritkaságokat visszakaphassa. Vossius úgylátszik egyre türelmetlenebbül sürgette könyveit, mert nem sokkal később Bochart ismét beszámol neki, hogy ő és Naudé azóta is keresgetik. Bár Naudé nagyon becsületes és segíteni akar mindenképpen, – mindhiába,

⁶³ 1652. november 2-án kelt levél. Wieselgren: i.m. 42. p.

⁶⁴ Wieselgren: i.m. 29. p. A tervrajzon a Galéria n:o 37 számmal jelölve. Wieselgren: i.m. 38. p.

⁶⁵ Neumann: i.m. 140. p.

⁶⁶ Wieselgren: i.m. 42. p.

⁶⁷ 1652. december 15-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 43. p.

⁶⁸ 1653. január 25-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 44. p.

nem találják – írja lemondóan Bochart. Éppen ezért kéri Vossius, hogy jöjjön vissza Stockholmba, mert csak ő találhatja meg könyveit, különben sose fogja viszontlátni azokat. „Ami az Ön könyveit illeti, azok elvesztek a nagy könyvtári rendetlenségben ... az Ön elutazása után érkezett tizenkét nagy láda tele kéziratokkal. [A Mazarin könyvtárból érkezett arab és héber anyag.] Akkor a királynő kért, hogy rendezzem az egészet és készítsék róluk katalógust; ... dolgoztam is ezen két egész hónapon át, hihetetlen szorgalommal reggel öt-hat órától kezdve este hét óráig, egy órai ebédszünettel és így lettem készen a munkával ... De mikor befejeztem, hagyta, hogy összehajigálják az egészet azért, hogy szállást nyújthasson az udvarbelieknek a könyvtárteremben. Én, aki reméltem, hogy miután rendbetettem a könyvtárat, használhatom is, most felborult a rend. Naudé és én halálra dolgozhatjuk magunkat, hogy megtaláljunk egy könyvet, – ám mégse leljük. Így maradtam könyvek nélkül a bőség közepében, és főleg nem tudom előkeresni azokat a kéziratokat, amelyeket ön óhajt – mert csaknem mindent egymásra dobáltak a ládákból ...”⁶⁹ Lehangelő kép tárul elénk ebből a levélből Naudé helyzetét illetően is. Idejének jórészét haszontalan és gyötrő munkákkal kell eltöltenie.

A levelekből kiderül, hogy ebben az évben (1653) már Naudé, sőt Marcus Meibom, az antik zene és tánc kiváló tudósa, aki helyettes könyvtáros volt, – és Du Fresne is a palotában lakott. Bochartnak azonban nem tudni mi okból most sem teljesítették ezt a régi kívánságát, és továbbra is a városból kellett bejárnia a könyvtárba.

Némi fényt vet Vossius egyik levele⁷⁰ arra a kérdésre is, miért hanyagolta el Krisztina uralkodásának utolsó éveiben a könyvtárat. „Megalakították nemrégiben az udvarnál az Akadémiát” és a királynőnek minden gondoskodása most effelé fordult. Bourdelot elnökölt, ami egymagában is elég volt ahhoz, hogy ellenszenvet váltson ki a könyvtárosokból. Vossius meg is jegyzi, hogy Bochart is az Akadémiához tartozik a királynő akaratából, de szomorúan és idegenkedéssel viseli ezt a megbízását. Bochart ezek után el akarja hagyni Stockholmot, ám a királynő kéréseire még marad. 1653-ban végre Bourdelot orvos – miután csaknem mindenkivel összeveszett, – elutazott Stockholmból, Vossius értesülése szerint ötvenezer imperiál arany pénzzel. Az udvar ekkorra már felbomlóban volt. Naudé és Meibom elutazása is küszöbön állt. Bochart pedig május 24-e előtt néhány nappal búcsúlátogatást tett Krisztinánál, aki nagy bánatosan csak arra kérte, beszélje rá Vossiusra, a visszatérésre. „Vissza akarom őt fogadni foglalkozásába, nagy örömet szerez ő nekem, – mondta a királynő, majd hozzátette – nem ismerek még egy valakit a világon, aki oly hűséges és oly ügyes lenne mint ő, és azon leszek, hogy ő mindent úgy tehessen, hogy nekem ismét örömet szerezzen; ... amióta eltávolítottam őt egy időre magamtól, nincs kedve, hogy visszatérjen ide.”⁷¹ Arra kérte Krisztina Bochartot, addig maradjon itt még Naudéval, míg legalább nagyjából össze nem állítják a könyvtárat. Ezt meg is tették, és tizennégy napig dolgoztak felállításán, áttekinthetőbbé tételén. Ezután 1653 június 15-én a többi külföldivel együtt – akiknek javarésze francia

⁶⁹ Wieselgren: i.m. 44–45. p.

⁷⁰ Vossius 1652. december 12-én Amsterdamból írta Heinsiusnak Firenzébe. Wieselgren: i.m. 45. p.

⁷¹ Wieselgren: i.m. 48–49. p.

volt – útra keltek és elhagyták Stockholmot. A korabeli források szerint hosszú francia karaván vonult ki az udvarból, végleg elhagyva Svédországot.

Közben Heinsius, akit Krisztina Olaszországba küldött, hogy könyvtára számára vásároljon – noha saját maga sem tudta már, hogy miből – most kétségbeesett leveleket ír a királynőnek pénz után esedezve – természetesen mindhiába. Pénz híjján hiába alkudott meg egy-egy könyvtárra, sorra füstbe ment minden próbálkozása. „*Milánóban találtam egy eladó könyvtárat, gazdag latin és görög kéziratokkal telve, írtam már erről ismételten, választ azonban nem kaptam, és így ez a könyvtár közben szétszóródott. Én igyekeztem megakadályozni eladását, ameddig csak tudtam.*”⁷² Ezután dolgavégezetlenül Svájcban keresztül 1653 nyarán Hollandiába utazott, ahonnan néhány hónap múlva folytatta útját Svédországba, és októberben már Stockholmban találjuk.

Vossius végül elfogadva Krisztina visszahívó ajánlatát, megérkezett a svéd udvarba alig valamivel Heinsius előtt. Tüstént neki is fogott a kereséshez, izgatottan kutatva saját könyvei után, és néhányat meg is talált közülük. Régi lakószobáját a palotában most más lakta, ezért a holland követ, Beuning gondoskodott róla, és adott számára szállást. Ez év őszén még könyvtári segítője: Meibom másodkönyvtáros is elhagyta a svéd udvart és Koppenhágába ment, magára hagyva Vossiust és Heinsiust reménytelen igyekezetükben, hiszen Heinsius is csak néhány könyvét találta meg.

Az év végére teljesen fölbomlott a stockholmi királyi udvar élete. Pusztító pestisjárvány tört ki, és a királynő udvartartásával, könyvtárosaival együtt Uppsalába költözött. Könyvtárának egy részét is vitte magával. Az ottani állapotokról Heinsius egyik leveléből értesülünk.⁷³ „*Nincsen szoba a szellemi munkához, alig akad még a levélráshoz is ...*” Oly szűken voltak, hogy hárman, négyen is laktak egy kis szobácskában. Közben Krisztina végérvényesen eldöntötte, hogy a közeljövőben – most már visszavonhatatlanul – lemond trónjáról. Ennek visszhangja az a nagyon szigorú hangú emlékirat a királynő számára, amelyet karácsony táján Heinsius adott ki, melyben felhívja Krisztina figyelmét: amennyiben lemond a svéd trónról, ezt a tettet mindenki a leghatározottabban el fogja ítélni. Nem lett fogantatja ennek az iratnak, mert alig utána a kamarától értesítést kapott minden érdekelt, hogy a királynő kötelességének tartja tartozásainak kifizetését lemondása ellenére is. Azt azonban mindenki tudta, hogy ezt egyhamar úgymint képtelen Krisztina teljesíteni. Többen – köztük Heinsius is – csak azért maradtak még Svédországban, mert könnyebbnek vélték elmaradt fizetésüket itt helyben megkaparintgatni, mint külföldről.

Az udvar még a következő évben, 1654-ben is Uppsalában tengődött, mert a közeljövőben várható lemondás miatti zűrzavar és a teljes pénzhiány felborított mindent. Holm „*segítő bankjegyei*” sem értek semmit; az apródokat – miután már hónapok óta nem kaptak fizetést – végül is elbocsátották. Nyílt titok volt Krisztina elhatározása, hogy elhagyja az országot. Alig csomagolták ki az Uppsalába hozott könyveket, most lázas ütemben kötözték ismét össze a legértékesebbeket, – amelyeket feltétlenül magával akart vinni, – hogy előre küldhessék hajón valamelyik spanyol

⁷² Wieselgren: i.m. 50. p.

⁷³ Gronoviusához 1653. december 5-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 50. p.

Krisztina királynő. Cornelius Visscher rézmetszete

vagy németalföldi kikötőbe.⁷⁴ Vossius és Heinsius külön-külön engedélyt kapott, hogy ismét válogathasson a könyvek között. Ez a válogatási engedély már nem saját könyveikre vonatkozott, hiszen előző keresgetésük után arra úgysem lehetett reményük, hogy saját könyveik, kézirtaik közül még érdemleges anyagot föllelhetnének. Éppen azért, mivel az előző kísérletek eredményei nagyon soványak voltak, engedte meg most Krisztina, hogy a csomagolásra nem szánt anyagból – kárpótlásul az elveszettekért – szabadon válogathassanak. Ez a kiselejtezett anyag azonban nem érhetett föl azzal az értékkel, amit elvesztettek. Vossius néhány nap múlva – zsebében az egyik könyvtárszoba kulcsával – csalódottan el is utazott és Norsholmból írta Heinsiusnak:⁷⁵ „Csak rövidke időre kaptam engedélyt, hogy a könyvtárban

⁷⁴ Wieselgren: i.m. 52.p

⁷⁵ Norsholm, 1654. június 4-i keltezéssel. Wieselgren: i.m. 52. p.

tartózkodhassam azon okból, amit majd inkább előszóval mesélek el ha találkozunk. Ott mindent leborulva és felfordulva találtam, és ilyen rövid idő alatt nem tudtam se számodra, se magamnak valami érdemlegeset találni. Kéziratokat Ovidiustól és Statiustól, ezenkívül még másokat is kihúzgáltam, amelyek a te követeléseid – ezeket megkaphatod amikor akarod. A belső könyvtárszoba kulcsát küldöm, és kérek hogy azt hagyd ott Holmnál vagy a királynőnél, ha erre idő és alkalom adódik.” Megjegyzi hogy a könyves ládákat végül csukja le jól, nehogy „nyitva legyenek és a lakájok lopkodhassák.”

Ebben a kavarodásban nemcsak az Uppsalába vitt könyvek között turkálhatott úgyszólván mindenki, hanem a Stockholmban maradt könyvtár fosztogatásáról is rémhírek keringtek. A Stockholmban maradt állományból a Krisztina számára szükséges anyag csomagolása ugyancsak megkezdődött, és mivel itt még nagyobb felfordulás volt, hiszen az udvar hivatalosan Uppsalában tartózkodott, – könnyen hitelt adhatunk ezeknek a híreknek. Heinsius, aki visszatért Stockholmba, hogy ott is kutathasson, még utoljára részben a saját, részben Vossius könyvei után, már nem látta a könyvtárat. Ezért a stockholmi könyvkereskedőnél kereste könyveiket, és böngészés közben nem egy olyan munkára bukkant, amelyek Krisztina könyvtárából származtak. Vossius „ládáját” azonban – amely a drága Manasses kódexeket tartalmazta – sehol sem lelte, holott ezekért Vossius annakidején súlyos összeget fizetett, és többek között ez is szerepelt követelési listáján, melyet Krisztinának elküldött. Heinsius úgy vélte, hogy a múlt évben elutazott franciák már magukkal vitték a legjobb csemegéket és miután Krisztina összecsomagoltatta a maga számára az értékeket – ezek után nekik csak az értéktelen könyvek vagy másolatok juthattak. Miután Vossiusnak mindezt megírta, megtoldva a könyvtár fosztogatásáról szóló hírekkel, ő dühösen válaszolta⁷⁶: „Nem illemtudó nép az, amelyik ilyen nagy ügyet csinál egy kis könyvajándékból, amit a királynő is megengedett és elismert. Szeretném tudni, vajon önekik, vagy nekem kell-e bosszankodnom akkor, mikor én a legjobb könyvtárral érkeztem meg Svédországba, amelyből az antik auktorok közül egy sem hiányzott és amelyben több, mint ötszáz kéziratos kódexet számláltam; most pedig kaptam, nem is tudom miféle lim-lomot, amelyek között nem találni egyetlen valamirevaló auktor sem, kivéve azt a néhányat, ami az én sajátom, de a többi, csaknem mind megéri, hogy olvassák – az árnyékszéken.”

Ebben a zűrzavarban végülis bekövetkezett – amiről már mindenki beszélt – Krisztina búcsúzása. 1654 május 31-én egy káprázatosan pompás lovas körversennyel befejezte Uppsalában svédországi udvari ünnepségeit. Másnap, június 1-én megszületett végleges lemondó levele.⁷⁷ A következő napokban tárgyalt még a rendekkel, és június 6-án az uppsalai kastély nagytermében megkezdődött a nyilvános korona-átadási ceremónia. Krisztina teljes királyi díszben vonult be. A birodalmi tanácsos: Schering Rosenhane felolvasta a lemondó nyilatkozatot. A királynő ezután levetette a királyi palástot, felállt és hófehér atlasz ruhájában elmondta „gyönyörűséges beszédét,” miközben alig tudta elfojtani sírását.⁷⁸

⁷⁶ 1654. július 30-i keltezéssel. Wieselgren: 53. p.

⁷⁷ Sveriges Hist. VII. 230. p.

⁷⁸ Sveriges Hist. VII. 231. p.

Néhány nap múlva elhagyta Krisztina Uppsalát és Stockholmba ment, hogy az utolsó csomagolásnál néhány utasítást adjon még. Az alig huszonnyolc éves királynő lemondását nemcsak otthon, de Európaszerte is mély megdöbbenéssel fogadták. Motteville asszony, a francia királynő palotahölgye jellemezte talán a legtalálóbban Krisztinát: „*olyan, mint a fontainebleau-i kastély, ahol minden nagyszerű, szép, pompás, de minden rendkívüli, rendellenes.*”⁷⁹ Ő maga is hasonlóképpen írt lemondásával kapcsolatban Chanut-höz: „*Tudom, hogy az általam lejátszott dráma nem a színpad közönséges szabályai szerint volt megrendezve ...*”⁸⁰

III.

Felvetődik a kérdés: hány kötetes volt Krisztina stockholmi könyvtára, és állományából vajon mennyit vitt magával külföldre? Sajnos egyik kérdésre sem tudunk egyöntetű, határozott választ adni. Krisztina könyvtárának kutatója Harald Wieselgren három-négyezerre becsülte a kéziratok számát, Henrik Schück a neves svéd irodalomtörténész pedig kb. húszezer kötetben állapította meg a nyomtatott könyvek mennyiségét.⁸¹ Ez volt a legnagyobb gyűjtemény Svédországban, nagyobb volt az uppsalai könyvtárnál is. A királynő uralkodásának utolsó éveiben azonban megkezdődött a könyvtári anyag lemorzsolódása az udvar fizetéseképtelensége miatt, amikor Vossius és Heinsius is visszakövetelték könyvtárukat. Ezt tetőzte a lemondása körüli anarchia, midőn a csomagolással járó nagy felfordulásban, majd a gazdátlanul hagyott könyvtár fosztogatásával nagy pusztulás érte a gyűjteményt. Ráadásul alig hagyta el országát Krisztina, útközben máris kénytelen volt jelentős értékben eladni kézírataiból ékszereivel együtt, hogy súlyos pénzzavarán könnyítsen. Még így is jóval kétezerrel felül számlálható azon kéziratok száma, amelyek végülis megérkeztek Rómába.⁸² Mindezt számításba véve megállapíthatjuk, hogy ez a kéziratgyűjtemény valóban az elsők között volt Európában. Külön értéket adott a gyűjteménynek több különleges ritkasága. A húszezer kötetes könyvállomány ugyancsak élenjárt, összehasonlítva a többi európai gyűjteménnyel. Igaz, hogy a Mazarin könyvtár majdnem kétszerese ennek, ez azonban a legnagyobb bibliotékának számított Európában. Talán még ezt is szerette volna Krisztina túlszárnyalni, erre vall Gui Patin-nak az az egykorú megjegyzése, hogy Vossius akivel párisi könyvvásárló útja alkalmával kapcsolatban állt, azzal dicsekedett neki: a királynő könyvtára lesz nemsokára a legelső Európában, felülmúlva Mazarin bíboros gyűjteményét is.⁸³ Ezt az udvar anyagi csődje miatt nem sikerült megvalósítania.

Amint a fenti adatokból kiderül, a kéziratgyűjteményt csaknem teljes egészében magával vitte. A könyvállományra vonatkozóan sokkal nehezebb meghatározni a kivitt anyag mennyiségét. A később, Rómában felállított könyvtár könyveinek számszerű adataiból ítélve talán megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy még a

⁷⁹ Szentimrei: i.m. 7. p.

⁸⁰ Szentimrei: i.m. 148. p.

⁸¹ Ill. svensk litt. II. 148. p.

⁸² Szentimrei: i.m. 69. p. 1 jegyz. és Neumann: i.m. 140. p.

⁸³ Szentimrei: i.m. 43. p.

felét sem vitte magával. Az egykorú feljegyzések száz nagy báláról emlékeznek meg, ami Rómába érkezett, ezek azonban nemcsak könyveit, kéziratait tartalmazták, hanem a sok egyéb műkincset is magukba foglalták.⁸⁴

Ennek a gyűjteménynek az elszállítását – mint fentebb utaltunk rá – már lemondása előtt egy évvel megkezdte Krisztina. 1653 nyarán megbízta Raphael Trichet Du Fresne-t azzal a feladattal, hogy az összecsomagolt legértékesebb könyveket, műkincseket juttassa Párisba. Erre a célra rendelkezésére bocsátotta *Fortuna* nevű nagy hajóját, amelynek parancsnokául is kinevezte. A *Fortuna* hajót az éj leple alatt rakták meg könyvekkel, festményekkel. Köztük voltak Mazarin saját kéziratái is, amelyeket Krisztina ajándékképpen vissza óhajtott adni a bíborosnak. A szállítmány értékét kb. ötszázezer livres-re becsülték. Úgy látszik azonban Krisztina félve a stockholmiak zúgolódásától, noha több rakományt szánt a hajóra, nem küldte mindet el. Du Fresne is lemondta megbízatását, nem vállalva a hajó parancsnokságát. Arra hivatkozott, hogy egy esetleges hajókár esetén ilyen értékekért nem mer felelősséget vállalni. Ilyen előzmények után futott ki a tengerre titkon 1653 augusztus 23-án a *Fortuna* Du Fresne nélkül, aki inkább közvetítőként Hágába utazott. Itt fölkereste a svéd udvarból ismerős Pierre Chanut-t a francia nagykövetség vezetőjét és informálta őt a hajó elindulásáról. Chanut közvetítése révén végül is a jezsuita rend generálisa biztosította, hogy a szállítmányt Franciaországból épségben Rómába juttatja.⁸⁵

A másik hajórakomány könyvet, kézirat-gyűjteményt, képeket, gobelineket lemondása után, majdnem pontosan egy évre rá indította útnak Krisztina Lübeck kikötőjébe. Ő maga férfi álruhába öltözve, fekete álhajjal nagy titokban hagyta el országát.⁸⁶ – Halland és Skåne között lépve át a svéd határt – nehogy felismerve megakadályozhassák végleges elutazását. Oxenstierna midőn minderről tudomást szerzett, kétségbeesetten kiáltott föl: „Megőrült szegény!”

Sajnálattal kell összefoglalásképpen megállapítanunk, hogy bár Krisztina korának talán legműveltebb uralkodója volt, hatalmas gyűjteményéből mégsem lett könyvtár. Legfőbb oka szeszélyes egyénisége volt. A rendszeres gyűjtés helyett ritka kéziratokat vett ötletszerűen, sokszor pusztán kedvtelésből, mértéket nem ismerve, roppant összegekért. Nem fékezte szenvedélyét még akkor sem, midőn kincstára kiürült, s ezért hatalmas adósságokba keveredett. Könyvtári alkalmazottait sem tudta fizetni, akik keserű szájjal jegyezték föl a királynő tornyosuló tartozásait, és végső elkeseredésükben hosszú pereskedésbe bonyolódtak. Ilyen körülmények között lehetetlen volt a rendszeres munka, amelyet rapszodikus természetű különben sem értékelt. Hiába gyűjtötte tehát a legkiválóbb tudósokat udvarába, ha könyvtárosi munkájukat – amely nélkül nincsen könyvtár – kezdettől fogva nem becsülte meg, sőt később akadályozta is. Valójában Krisztina nem bibliofil csak bibliomán volt, aki nem törődött azzal a súlyos negatívummal sem, hogy könyvanyagának jórésze háborús zsákmányból állt. A kedvenc kéziratok feldolgozása is – elsősorban tudományos alapon, nem pedig könyvtári szempontból – vontatottan haladt. Az állomány nagyobbik része: a könyvanyag azonban a hadi-sikerek

⁸⁴ Neumann: i.m. 140. p.

⁸⁵ Olofsson: i.m. 309. p.

⁸⁶ Szentimrei: i.m. 138. p.

miatt oly rohamosan nőtt, hogy ennek feldolgozására már sem az idő, sem a személyzet nem volt elegendő. Így nagyrészt katalogizálatlan holt anyag maradt. Még a csonka, töredék katalógusok elkészítése is hiábavaló munkának bizonyult, amikor Krisztina összedobáltatta a már elrendezett anyagot a könyvtár helyiségének indokolatlan változtatása miatt. A gyűjtemény sorsát tehát kénye-kedve szabta meg, mert kizárólag magántulajdonának tekintette. Fel sem merült benne a gondolat, hogy királyi könyvtára nemzeti kincs, amelynek külföldre vitelével saját országát károsítja meg. Tette mégsem ütközött ellenállásba. Ez arra mutat, hogy az országban sem volt akkor még a könyvtár nemzeti alapon való megtartása társadalmi szükséglet, különben a rendek nem engedték volna idegenbe vinni. Ily módon elsikadt egy nemzeti könyvtár megalapozásának komoly lehetősége.

THE BIBLIOTHECA CHRISTINIANA IN STOCKHOLM

(Summary)

The study only deals with the Sweden period of the history of queen Christina's library, from 1634., the first disposition of the library, made by the governing council at the time of the queen's nonage, until 1654., when she renounced the throne and left the country.

Her librarians were the most distinguished scholars of the epoch, therefore we know chiefly their scientific activity; their librarian's working is mostly in obscurity. The most active leaders of her library were Nicolaus Heinsius and Isac Vossius – of course most documents remained of these two men – who were in her service almost from the beginning of her reign. Both of them brought their manuscript collections of great value to Stockholm, too. They had, alas, scarcely time for library leading and for organizing of library work, because they were entrusted first of all with the buying of books abroad. They participated in auctions, made researches into the most famous European collections, and, following their queen's exorbitant orders, purchased for big sums the rarest manuscripts, even after the treasury's running into debts, – on credit. The number of printed books increased at a very quick pace, for during the Thirty Years' War the Swedish armies poured the material of the occupied libraries as spoils of war into the Stockholm royal library. For the full cataloguing of these there was neither time enough, nor personnel. Thus it remained for the most part uncatalogued. Though Vossius worked for many years – with longer pauses – on the catalogue of the library, there were done no more than two folio volumes. The catalogued material was ordered with great efforts, but Christina soon after made them cast together because of the unjustified changes in the rooms of the library. So could it happen that even the carefully kept manuscript collections of Heinsius and Vossius got lost in this unlucky disorder. All this was crowned by the devastating epidemic of the plague which broke out at the end of the year 1653., from which the disorganized court escaped to Uppsala with a part of the library. Christina made the best of it ship soon after and sent it to France for being forwarded to Rome. The remained material became a free prey. Scarcely a few months after, in summer of 1654. Christina renounced her throne and abandoned no her realm for ever.

Thus, in spite of the fact that the queen was one of the most educated rulers of her epoch, her great collection still did not become a library. Her capricious personality hindered her from systematic but moderate collecting. Instead of it she bought rare manuscripts at random and for tremendous sums. She also exhausted her treasury to such an extent that she could not even pay her officials. Under these conditions working systematically was impossible. She gathered in vain the most excellent scholars in her court, she did not esteem their library work – without which there is no library –, she even hindered it. Really Christina was not a bibliophile, only a bibliomaniac who did not even care for that serious negative that most of the library's material consisted of spoils of war. She treated the collection exclusively as a private property and with her going away she deprived her country of its best material. The thought of the royal library being a national treasure did, alas, not arise in her. Therefore the possibility of establishing a national library got lost.